

Thorshammars verkstad

-reparationer på ekonomibyggnad

Antikvarisk rapport

Hinsebo 1:7
Norbergs socken
Norbergs kommun
Västmanland

Helén Sjökvist

Thorshammars verkstad

-reparationer på ekonomibyggnad

Antikvarisk rapport

Hinsebo 1:7
Norbergs socken
Norbergs kommun
Västmanland

Helén Sjökvist

Utgivning och distribution:
Stiftelsen Kulturmiljövård
Stora gatan 41, 722 12 Västerås
Tel: 021-80 62 80
Fax: 021-14 52 20
E-post: info@kmmd.se

© Stiftelsen Kulturmiljövård 2013

Omslagsfoto: Ekonomibyggnaden vid Thorshammars verkstad. Foto: Helén Sjökvist.

Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet. Ärende nr MS2012/02954.

ISBN: 978-91-7453-231-9

Tryck: Just Nu, Västerås 2013.

Innehåll

Inledning.....	5
Bakgrund	5
Byggnaderna.....	6
Utförda arbeten 2008 – 2012.....	7
Byggnadsbeskrivning av kontors- och lagerbyggnaden	7
Beskrivning av åtgärder.....	7
Nordöstra gaveln.....	7
Byggnadens framsida.....	10
Byggnadens baksida.....	12
Sydvästra gaveln	14
Tak.....	14
Verkstaden	16
Referenser.....	18
Kart- och arkivmaterial	18
Litteratur.....	18
Tekniska och administrativa uppgifter	18

Figur 1. Thorshammars läge markerat på Gröna kartan. Skala: 1: 50 000.

Inledning

Thorshammars verkstad är sedan 2004 skyddat som byggnadsminne. Idag ägs byggnaderna av ett kommunalt ägt bolag. Verksamheten drivs i första hand av en ideell förening, föreningen Thorshammar, vilka även stått för en del av arbetsinsatserna under restaureringen av den aktuella byggnaden under 2008. Från Länsstyrelsen lämnades 2007-12-20 ett bidrag för kulturhistoriskt värdefull bebyggelse, dnr 434-11262-07. Arbetet kom inte att slutföras förrän under 2012. Stiftelsen Kulturmiljövård har medverkat som antikvarier på uppdrag av Norbergs kommun. Färdigställandet av åtgärderna drog av olika anledningar ut på tiden och arbetet färdigställdes hösten 2012 av Mats Andersson.

Bakgrund

Thorshammars verkstad har anor från 1870-talet då en man vid namn Per Erik Pettersson startade en liten verkstad för tillverkning av metallvaror.¹ År 1874 flyttade så verksamheten till gården Hinsebos ägor där det gavs möjlighet att arrendera ett vattenfall. Namnet Thorshammar kom efter att det tidigare legat en spiksmedja på platsen som drivits av patron Thor Vithfeldt. År 1876 ombildades bolaget till en arbetskooperation under namnet Thorshammars Verkstads Aktiebolag.² Några år senare sysselsatte verksamheten 20 stycken arbetare. Ytterligare uppsving för verksamheten kom under 1800-talets sista del. Efter första världskriget inträffade en nedgång för verksamheten men denna hämtade sig återigen under 1920-talets slut och under 1930-talet. Från och med 1940-talet började verksamheten minska i omfattning och 1983 lades verkstaden ned helt.

Figur 2. Bild av den aktuella byggnaden från tidigt 1980-tal. Foto: VLM arkin.

¹ Edenstam m.fl. 1990.

² Karlsson 1997.

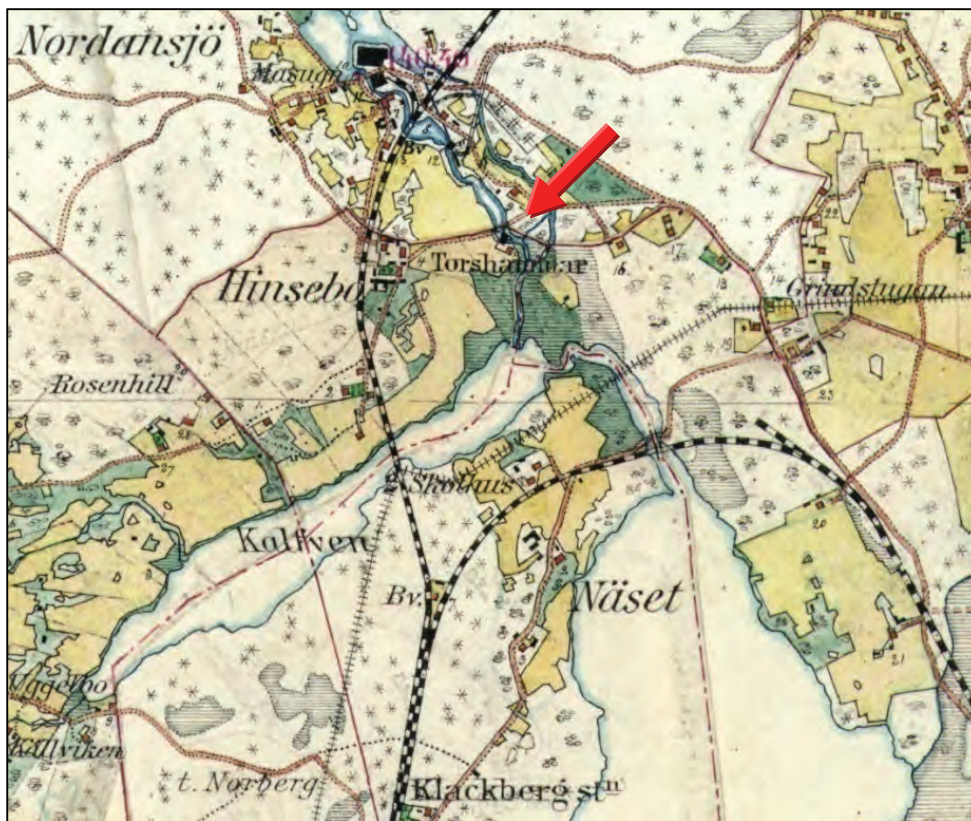
Byggnaderna

Gjuteriet uppfördes i slagsten 1884–1885 efter ritningar av Axel Engborg.³ År 1886 brann den gamla maskinverkstaden ned till grunden och en helt ny verkstad måste uppföras. Även denna byggnad uppfördes i slagsten. Ännu en brand kom år 1918 att delvis förstöra verkstaden men en återuppbyggnad var denna gång möjlig. Kontors- och lagerlokalen uppfördes under 1880-talet i stolpverksteknik.

Figur 3. Verkstadsbyggnaden vid Thorshammar. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 4. Interiör i verkstadsbyggnaden. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 5. Thorshammars verkstad markerad på häradsökonomiska kartan från 1905–07. Vid denna tid korsade järnvägar och stånggångar närområdet som var rikt på industriell verksamhet. Skala 1:20 000.

³ Edenstam m.fl. 1990.

Utförda arbeten 2008–2012.

Byggnadsbeskrivning av kontors- och lagerbyggnaden

Kontors- och lagerbyggnaden är uppförd i stolpverksteknik med en fasad av liggande fasspontpanel. Till byggnaden hör även ett arkiv som är uppfört i slaggsten, troligtvis för att minska brandrisken och för att ha ett bättre klimat. Taket täcks på främre takfallet med tvåkupigt tegel och på bakre takfallet enkupigt tegel. Nock och vindskivor är av trä. Fönstren är försatta med plåtar. Byggnaden är uppförd i etapper vid olika tidpunkter, vilket kan anas dels från vinden och dels i fasaden. I synnerhet den tillbyggda delen mot nordöst har satt sig vilket lett till att nocken och övriga stommen för de olika byggnadsdelarna hade glidit isär.

Beskrivning av åtgärder

Under 2008 och 2009 har kontors- och lagerbyggnaden vid Thorshammars verkstad genomgått en begränsad restaurering. Bland annat har viss upprätning av byggnaden genomförts liksom vissa mindre åtgärder på taket.

Nordöstra gaveln

Nordöstra gaveln hade rötskador i ett parti av panelen. Panel av samma dimensioner och med fasning lika befintlig hyvlades upp. Skadad panel togs bort och ersattes. Syllen på denna gavel visade sig vara mer skadad än vad man tidigare trott och byttes fram till tidigare befintlig skarv. Ytterligare några grundstenar/slaggstenar fick läggas under syllan för att få upp den från marken.

Det gamla skjulet/dasset på den nordöstra gaveln var på väg att glida bort från byggnadskroppen och en ny infästning måste göras. För att kunna byta delar av panelen monterades dasset ned och lades vid sidan av byggnaden. Tyvärr blev byggnaden sedan liggandes mellan 2008–2012 vilket gjorde att brädfodringen fick skador. De nedre delarna fick bytas ut mot nytt virke i samma generalskarv som tidigare. Vindskivorna byttes, undertaket kunde till större delen behållas. Ny infästning fick göras mot väggen. Takteglet kunde återanvändas.

Under sommaren 2008 har man även förbättrat avrinningen av vatten från byggnadens nordvästra gavel genom att lägga en dränering mot dammen.

Figur 6. Nordvästra gaveln före åtgärder med rötskador i panel. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 7. Rötskadad panel. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 8. Dasset före åtgärder. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 9. Dasset har monterats bort. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 10. Vattenansamling vid börn gavel och framsida. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 11. Västra fasadens syll sedd inifrån. Syllan var sedan tidigare uppstogad med en björkstock. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 12. Syllan utbytt. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 13. Syllan bytt och stolparna har fästs vid syllan med vinkeljärn. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 14. Skarvning med blixtskarv och infästning av stolpe med hjälp av ett vinkeljärn. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 15. Bytt panel och grusad markyta. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 16. Man kan ana var dasset har stått mot väggen.

Figur 17. Dasset låg nedmonterat på marken under en längre tid.

Figur 18. Gaveln med upprest dass och rödfärgade, nya vindskivor. Knutbräderna återmonterade. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 19. Dasset sett från sidan efter återmontering. Virket över generalskarven är äldre. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 20. Dasset sett från baksidan efter återmontering. Virket över generalskarven är äldre. Det locklagda undertaket är gammalt. Det enkupiga tegeltaket är original. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 21. Dasset sett från framsidan efter återmontering. Foto: Helén Sjökvist.

Byggnadens framsida

Syllstocken vid dörrarna in mot vedboden var svårt rötskadad och byttes. Infästningen av karmen till dörren har tidigare bestått av en intappning i syllstocken. Rötangreppen i syllen hade dock gjort att även tappen skadats och istället fick förankring mellan delarna utföras med en järnvinkel.

På framsidan behövde syllen bytas i hörnet mot nordvästra gaveln. För att klara hållfastheten behövde man dra denna förbi dörröppningen vilket innebar en viss förändring av konstruktionen.

Figur 22. Framsidan med arkivet i förgrunden. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 23. Rötskadad syllstock. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 24. Syllen vid porten på framsidan var rötskadad och byttes. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 25. Stolparna var tidigare intappade i syllen men tapparna hade rötskador precis som syllen, Foto: Helén Sjökvist.

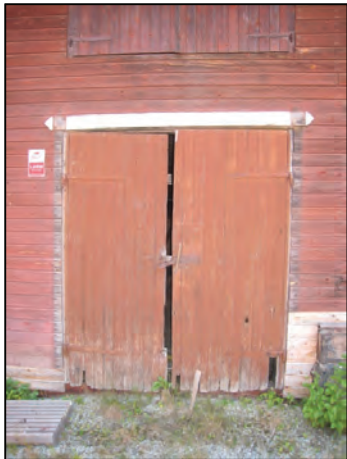
Figur 26. Utbytt syll som dragits förbi dörröppningen. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 27. Bytt panel. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 28. Bytt panel till höger om dörren. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 29. Bytt panel samt dropplist. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 30. Dörrfoder delvis demonterade. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 31. Dörrfodren är återmonterade. Till vänster är det kompletterat med nytt, hyvlat virke.
Foto: Helén Sjökvist.

Byggnadens baksida

Magasinsdelen var i den nordöstra delen, där den gamla vedboden är belägen, i behov av att lyftas något. På byggnadens baksida pallades syllstocken upp något. De skador som fanns i panelen är ej av allvarlig natur och lämnades utan åtgärd. På baksidan har man lagt in ytterligare någon slaggsten/plint under för att stödja syllen i den sydöstra delen. De understa slaggstenarna i plintarna var skadade, troligen på grund av frostsprängning.

Figur 32. Baksidan med syll som fallit ned mot marken. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 33. Baksidan före åtgärder. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 34. Fasaden sedd inifrån med syllen nedfallen. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 35. Hörnstenen något upprätad. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 36. Syllen uppallad på nya plintar. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 37. Byggnadens baksida. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 38. Baksidan efter avslutat arbete. Foto: Helén Sjökvist.

Sydvästra gaveln

Sydvästra gaveln har delvis rödfärgats och fått nya vindskivor och överliggare.

Figur 39. En mindre del av vindskivan på sydvästra sidan har kunnat återanvändas. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 40. Gaveln har delvis rödfärgats. Foto: Helén Sjökvist.

Tak

Undertaket är lagt med locklagda bräder med vankant. En begränsad skada fanns i undertaket på byggnadens baksida, södra hörnet. Rötskadat virke byttes mot friskt virke lika befintligt. Även vindskivor och överliggare byttes mot nya i trä, lika befintliga, och rödfärgades. I viss mindre utsträckning kunde virket i vindskivorna återanvändas.

På vinden kunde konstateras att de två olika byggnadsdelarna håller på att glida isär i längsled vid taknocken. Den befintliga brädnocken var skadad vilket gjorde att det fanns en stor glipa vid nocken där regnvatten kunde komma in på vinden.

Önskemål fanns om att byta ut brädnocken mot en plåtnock av samma utförande som verkstaden. Då nocken sedan tidigare är av trä ansågs det dock vara ett avsteg från byggnadsminnesskyddet och nocken ersattes därför med en ny brädnock.

Den gamla brädnocken var kraftigt rötskadad. Underliggande konstruktion tycks dock inte varit angripen. Eftersom nocken inte är rak utan lutar från mitten och nedåt mot nordväst var det problematiskt att lägga bräder i långa längder. Ett sådant utförande skulle göra att det uppstod stora glipor på vissa ställen i nocken. Sedan tidigare har man använt sig av kortare längder som bundits samman med galvade plåtbitar som satts fast i nocken ovanifrån med spikförband. Utförandet blev därför likadant vid omläggningen. För att få ett resultat som blir så diskret som möjligt användes äldre galvad plåt som klippts i lagom bitar och skruvas fast i underlaget istället för att som tidigare spika. Nockbräderna är tjärade med dalbränd tjära som tillverkats av Bertil Haglund, Karbenning.

Figur 41. Skadad takfot på byggnadens baksida, södra hörnet. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 42. På vinden syns ljusinsläpp därnocken saknas. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 43. Skadade nockbrädor.

Figur 44. Exempel på de galvaniserade plåtar som tidigare bundit ihop nockens delar. Denna plåt är dock något bredare än vad övriga plåtar har varit.

Figur 45. Till vänster i bild syns ett parti där brädnocken saknas. Jämför med figur 42 där samma plats syns från vinden. Foto: Helén Sjökvist.

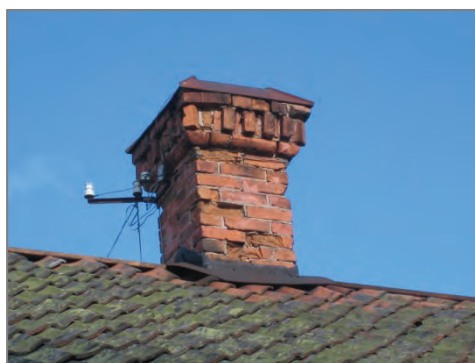
Figur 46. Nocken i den nordöstra delen av byggnaden var väldigt krokig. Korta brädor fick bindas samman med äldre galvaniserad plåt för att få en nock som inte gav upphov till för stora gläpor

Figur 47. Taket med vissa utbytta tegelpannor.

Figur 48. Åtgärdad takfot.

Figur 49. Frostsprängd skorsten. På sikt måste skorstenens beslagning åtgärdas.

Verkstaden

På verkstaden behövdes även det sydvästra hörnet åtgärdas. Slaggstenen hade i nedre delen av hörnet skadats i samband med snöröjning. Flera stenar saknades eller var skadade. Saknade slaggstenar ersattes med liknande slaggsten av okänt ursprung men med samma storlek som befintliga. Materialet hittades vid Kärrgruvans museum. Stenen fogades med kalkbruk medan de rundstrukna fogarna skulle utföras med ett bruk lika befintligt KC-bruk.

Figur 50. Hörnet på verkstadsbyggnaden har länge haft skador som uppkommit på grund av bland annat snöröjning. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 51. Ny slaggsten på plats men fogarna ännu ej rundstrukna. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 52. Översvämning vid Thorshammar sommaren 2009. Foto: Torsten Bergman.

Referenser

Kart- och arkivmaterial

Gröna kartan.
Häradsekonomiska kartan 1905–07.

Litteratur

Edenstam, Gunnar m.fl. 1990. Thorshammars Verkstads Aktiebolag – metallverkstad och mässingsgjuteri under 100 år. Göteborgs universitet, Institutionen för kulturvård. Göteborg.

Karlsson, Helena. 1997. Thorshammars Verkstads Aktiebolag och 1920-talskrisen. Mälardalens högskola, Institutionen för humaniora. Västerås.

Tekniska och administrativa uppgifter

Kulturmiljövård Mälardalen nr:	08054 12018
Länsstyrelsen dnr:	434-11262-07 434-4820-11
Fastighetsbeteckning:	Hinsebo 1:7
Landskap:	Västmanland
Län:	Västmanlands län
Socken:	Norberg
Kommun:	Norberg
Ägare-beställare:	Norbergs kommun
Entreprenör:	Föreningen Thorshammar K.u.ro bygg, Karbenning Mats Andersson Högfors/Dialogkraft
Antikvarisk medverkan:	Kulturmiljövård Mälardalen Helén Sjökvist Stora gatan 41 722 12 Västerås